

УДК 94 (477) «1951/1954»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.2\(34\).524](https://doi.org/10.33782/eminak2021.2(34).524)

ЗАХОДИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УРСР З ВРЕГУЛЮВАННЯ СТАНОВИЩА АМНІСТОВАНИХ ІНВАЛІДІВ (ПОЧАТОК 1950-Х РР.)

Андрій Фомін

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

(Северодонецьк, Україна)

e-mail: fomin@snu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9565-3706>

У статті розглядаються питання передумов, здійснення та соціальних наслідків масштабної амністії, здійсненої радянським керівництвом після смерті Й. Сталіна за ініціативи Л. Берії (березень 1953 р.) у контексті загальної лібералізації політичного режиму, десталінізації та боротьби за владу, врегулювання становища амністованих інвалідів системою соціального забезпечення України та заходи щодо адаптації осіб з обмеженими можливостями до соціального середовища. Розкрито категорії ув'язнених ГУЛАГу, що потрапили під амністію, кількість осіб, яка прибула після неї до УРСР. Проаналізовано заходи, які вживалися щодо надання допомоги, відновлення виплат, адаптації, реабілітації та соціалізації інвалідів, що потрапили під амністію. Досліджено прояви бродяжництва та жебрацтва в означений період. З'ясовано, що система соціального забезпечення УРСР виявилася неготовою для вирішення нових завдань, не володіла достатньою мережею закладів і ресурсами, не спромоглася забезпечити амністованих інвалідів найнеобхіднішим у короткі терміни. Тогочасне суспільство зіткнулося із соціальною кризою, одним з проявів якою стала соціальна невлаштованість реабілітованих інвалідів.

Ключові слова: десталінізація, амністія, інваліди, ГУЛАГ, жебрацтво, лібералізація, соціальне забезпечення, пенсіонування, адаптація, повоєнний період

Державна соціальна політика радянського періоду з часом стала предметом історико-політичних маніпуляцій, конструювання позитивного образу радянського минулого. В цілому її досвід у багатьох питаннях, у тому числі в умовах повоєнного часу, різкого зростання кількості інвалідів, сиріт, інших верств населення, що потребували захисту, є актуальним для вироблення сучасної політики в означеній царині. Проте, радянська дійсність виглядала неоднозначно, адже злиденність, жебракування, невлаштованість, зловживання були реаліями радянського життя навіть за часів пізнього сталінізму та начебто завершення відбудови економіки. У результаті масштабної амністії, що відбулася у березні 1953 р., система соціального забезпечення УРСР зазнала значного випробування.

Процеси, що відбувалися у період десталінізації, вже тривалий час привертають увагу дослідників, адже вони докорінно змінили долю країни та призвели до незворотних наслідків у її розвитку. Вітчизняна історіографія новітнього періоду суттєву увагу приділила проблематиці соціально-політичних перетворень, які почалися після смерті Й. Сталіна, зокрема, процесу амністій і реабілітації, які тривали протягом 50-60-х рр. ХХ ст. Це стосується й однієї з наймасштабніших амністій у радянській історії, що відбулася у березні 1953 р., та її наслідків. Зокрема, її стосу-

ються дослідження О. Бажана¹, В. Барана², М. Брегеда³, В. Даниленка⁴, Л. Місінкевича⁵, В. Швидкого⁶ й інших⁷, які досить широко розкривають процес амністії та її соціальні наслідки в Україні. Не дивлячись на загальну дослідженість проблематики дослідниками, є певні аспекти, що лишилися маловивченими. До них, на наш погляд, належить доля амністованих інвалідів в УРСР у 50-ті рр. XX ст., тож стаття присвячена аспекту врегулювання становища амністованих інвалідів системою соціального забезпечення України в означений період.

Отже, метою цієї статті є аналіз заходів системи соціального забезпечення з урегулювання становища амністованих інвалідів на початку 1950-х рр. та визначення здатності системи до вирішення поставленої проблеми. Відповідно, завданнями дослідження є розкриття соціальної та наукової актуальності дослідження, передумов, засад амністії березня 1953 р., заходів, які спрямовувались на врегулювання становища соціально незахищених категорій населення в УРСР, які звільнялися внаслідок амністії, аналіз ефективності дій влади, що вживались для врегулювання соціальних проблем.

Однією зі сторінок, що розпочали нову главу в історії СРСР, стала лібералізація суспільно-політичного життя, зокрема амністія, що використовувалась, у тому числі, як засіб політичної боротьби відразу після смерті Й. Сталіна 5 березня 1953 р. Часткова амністія, ініційована Л. Берією 26 березня 1953 р. у доповідній записці на ім'я керівника уряду СРСР Г. Маленкова, вже 27 березня того ж року знайшла втілення в Указі «Про амністію»⁸ Президії Верховної Ради СРСР, оприлюдненому 28 березня 1953 р. Згідно із вказаним законодавчим актом передбача-

¹ Бажан О.Г. Реабілітаційні процеси в Україні в 50-х – початку 60-х років XX ст. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Вип. 25. Київ, 2004. С. 421-436; Бажан О. «Холодне українське літо 1953 року» (проведення амністії 1953 року в Українській РСР: перебіг, масштаби, наслідки) // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Вип. 15. Ч. 1. Київ, 2009. С. 301-309; Бажан О. Реабілітація жертв сталінських репресій в Українській РСР у другій половині 1950 – на початку 1960-х років: соціально-правовий аспект // Емінак. 2015. № 1-2. С. 26-37; Бажан О. Український соціум в умовах тимчасової лібералізації радянського суспільства в 1953-1964 роках // Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко; ред.-упоряд. Н.О. Лаас. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 137-180.

² Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів, 1996. 447 с.; Баран В.К., Даниленко В.М. (ред.). Україна крізь віки: у 15 т. Т. 13: Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). 1999. 303 с.

³ Брегеда М.В. Ставлення населення Української РСР до процесу десталінізації (1953-1964 роки): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв, 2009. 20 с.

⁴ Баран В.К., Даниленко В.М. (ред.). Україна крізь віки... Т. 13; Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко: У 3-х частинах. Ч. 3. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 336 с.

⁵ Місінкевич Л. Реабілітація жертв політичних репресій в Україні (друга половина XX – початок XXI століття). Київ-Хмельницький: Вид во ХУУП, 2009. 424 с.

⁶ Швидкий В.П. Бродяжництво й жебрацтво як елементи соціального життя в Україні у першій половині 1950-х рр. // Український історичний журнал. 2007. № 1. С. 149-169; Швидкий В. Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні // Україна XX століття: культура, ідеологія, політика. 2011. Вип. 16. С. 83-98; Швидкий В. Девіантні прояви в українському повоєнному суспільстві // Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко: У 3-х частинах. Ч. 3. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. С. 149-233.

⁷ Повоєнна Україна: нариси соціальної історії... Ч. 1, 2. 2010. 351 с.

⁸ Указ Президіума ВС СССР от 27.03.1953 об амнистии. URL: <http://base.garant.ru/70805432/>

лося звільнення з місць позбавлення волі осіб, засуджених на термін до п'яти років позбавлення волі включно. Також підлягали звільненню особи, незалежно від терміну ув'язнення, особи, засуджені за цілою низкою статей за посадові, господарські та військові злочини, вагітні жінки, жінки, які мають дітей віком до 10 років, неповнолітні у віці до 18 років, чоловіки старше 55 років і жінки старше 50 років, засуджені, що страждали невиліковними недугами. Ув'язненим, засудженим на строк понад п'ять років, термін скорочувався наполовину. Амністія не застосовувалася до осіб, засуджених на строк понад 5 років за контрреволюційні злочини, розкрадання соціалістичної власності у великих розмірах, бандитизм та умисні вбивства. Складно сказати, чи розраховували учасники прийняття рішення саме на ті соціальні наслідки, про які мова піде нижче. Однозначно можна стверджувати, що вони стали суттєвими та суперечливими.

Згідно з даними на 16 серпня 1953 р., у цілому з місць позбавлення волі у зв'язку з амністією в цілому по СРСР було звільнено 1 201 606 осіб, з яких: засуджених на терміни до 5 років – 551 551; засуджених на терміни понад 5 років за посадові, господарські та військові злочини – 49 745; жінок, які мають дітей до 10-річного віку – 57 132; вагітних жінок – 6 013; неповнолітніх – 5 684; чоловіків старше 55 років – 44 210; жінок старше 50 років – 18 044; тих, хто страждали важкими невиліковними недугами – 43 411 осіб. Наприкінці 1953 р. в Україні перебувало 169,3 тис. осіб, звільнених за амністією, а на першу декаду серпня 1953 р. кількість амністованих у республіці збільшилася до 172,4 тис. осіб⁹.

Така кількість людей, яка потребувала соціальної адаптації, сприймалася з певною пересторогою та недовірою у суспільстві, що не могло не вплинути на загальні соціально-економічні процеси. Загальновідомим є той факт, що у деяких регіонах країни зростання асоціального елемента виявилось критичним і призвело до значного та стійкого зростання злочинності. Суспільство фактично зіштовхнулося із соціальною кризою. У цих умовах становище соціально незахищених верств населення потребувало окремої значної уваги.

Тож, відповідно до згаданого вище Указу Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. «Про амністію», Міністерство соціального забезпечення УРСР видало Наказ № 108 від 2 квітня 1953 р., який передбачав здійснення наступних відповідних заходів. Забезпечити своєчасний розгляд заяв про відновлення виплати пенсії колишнім пенсіонерам, звільненим за указом. Надавати всебічне сприяння в отриманні та дооформленні необхідних для призначення пенсії документів. Осіб, які мали право на пенсіонування по інвалідності або втрати годувальника направляти на ЛТЕК для визначення групи інвалідності. Забезпечувати безперешкодне спрямування до будинків інвалідів, незалежно від наявності вільних місць, людей похилого віку та інвалідів, які за станом здоров'я та віком не можуть бути працевлаштовані. Забезпечувати працевлаштування інвалідів, а при необхідності – організацію професійного навчання за рахунок коштів органів соціального забезпечення, асигнованих на навчання інвалідів. Особам, які мали потребу у протезно-ортопедичних виробках, безперешкодно видавати наряди на їх виготовлення за рахунок коштів, асигнованих на протезування¹⁰. Особам, які вкрай потребували одноразової грошової допомоги, надавати таку із коштів, передбачених місцевими

⁹ Бажан О. «Холодне українське літо 1953 року»... С. 301-309.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 348. Оп. 3. Спр. 706. Арк. 22.

бюджетами, на підставі рішень місцевих виконавчих комітетів. Про виконання вказаних заходів завідувачі обласних відділів соціального забезпечення мали інформувати Міністерство соціального забезпечення кожного 5 числа поточного місяця за минулий місяць із зазначенням кількості: працевлаштованих, спрямованих на навчання, до будинків інвалідів, осіб, яким призначена пенсія та видана одноразова допомога. Враховуючи терміновість і важливість зазначених заходів, завідувачам обласних відділів соціального забезпечення пропонувалося встановити особистий контроль за дотриманням зазначених заходів міськими та районними відділами соціального забезпечення¹¹. Отже, наказ міністерства був спрямований на врегулювання становища амністованих інвалідів, їх соціальну адаптацію, запобігання можливих кризових ситуацій.

Слід зазначити, що ситуація з працевлаштуванням інвалідів і влаштування їх до відповідних закладів опіки та до проведення амністії, на початку 1950-х рр. залишалася складною, а робота з цих питань проводилась планомірно, починаючи зі звільнення території від нацистських загарбників. Проте, статистичні дані свідчать, що станом на кінець 1951 р. був працевлаштований лише 51% інвалідів праці. Причиною такого становища стала незадовільна адаптація інвалідів до умов праці, їх перенавчання, пристосування умов праці до потреб інвалідів, неякісне протезування. Не дивлячись на те, що на 1951 р. у системі соціального забезпечення нараховувалося 124 будинки інвалідів, місць у них суттєво не вистачало, але виконання розгортання мережі суттєво відставало від плану – на 615 ліжко-місць, а наявні ліжко-місця у Львівській, Одеській, Ізмаїльській областях, незважаючи на це, не заповнювалися у повній мірі¹². У 1952 р. не було розгорнуто два будинки інвалідів, а в існуючих – 590 ліжко-місць¹³. Безпосередньо у рік амністії вдалося відкрити сім нових будинків інвалідів на 522 місця¹⁴. Протягом вказаного року у будинки інвалідів прийнято на державне забезпечення 4289 осіб¹⁵. У той же час, план з розгортання мережі будинків інвалідів у 1953 р. також був недовиконаний (на 14%), внаслідок чого в Україні спостерігався дефіцит місць у відповідних закладах системи соціального забезпечення¹⁶.

Недовиконання планів з розгортання мережі закладів соціального забезпечення, як свідчать історичні джерела, стало характерною рисою повоєнного періоду. Причини такого явища полягали, зокрема, у недбалому ставленні місцевих органів влади у виділенні приміщень під відповідні заклади, другорядне місце соціального забезпечення у постачанні будівельними матеріалами та технікою, кваліфікованими фахівцями, нерідко й недофінансуванням протягом фінансового року та наданням коштів наприкінці нього, що унеможливило їх цільове заволодіння.

Про те, що система соціального забезпечення не повною мірою справлялася зі своїми завданнями, свідчать численні документи, які розкривають масштаби жебракування та бродяжництва в Україні на початку 1950-х рр. Зокрема, у них наголошується, що 86% із вказаних категорій знедолених – особи, які недостатньо за-

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 706. Арк. 23.

¹² ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 595. Арк. 20.

¹³ ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 679. Арк. 8.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 3. Спр. 716. Арк. 49.

¹⁵ Ibid. Арк. 50.

¹⁶ Ibid. Арк. 6.

безпечені у матеріальному плані¹⁷. Показовим прикладом впливу амністії на соціальне становище у 1953 р. є той факт, що у результаті вивчення Київською міською прокуратурою 100 справ про порушення паспортного режиму, розглянутих 1953 р. у Києві, встановлено, що серед 100 осіб засуджених (у більшості вони займалися жебрацтвом), 49 (майже половина) осіб були раніше звільнені за амністією¹⁸.

Дослідник Олег Бажан наводить такі дані з правопорушень, скоєних амністованими: з 1 квітня по 20 червня 1953 р. у межах республіки було зареєстровано 6 696 злочинів, з яких скоєно особами, звільненими по амністії – 1 196 злочинів (17,9%), відповідно притягнуто до відповідальності – 1 383 особи. Найбільше кримінальних проявів з боку амністованих було зафіксовано у Сталінській, Ворошиловградській, Запорізькій, Одеській областях, у місті Києві. Зі 169,3 тис. осіб звільнених за амністією станом на 1 вересня 1953 р. 86% було працевлаштовано, зокрема у містах України 76,3 тис. осіб¹⁹.

Проте часто звільнені за амністією не користувалися довірою у працевлаштованих, часто не мали прописки, губили документи, через це втрачаючи можливість повноцінно соціалізуватися та отримати соціальний захист²⁰. З 2 322 затриманих у Києві за третій квартал 1953 р. 1 375 (понад 59%) виявилися без документів. За даними органів МВС України за перше півріччя 1953 р. з 10 662 осіб, які були затримані за бродяжництво та жебрацтво, передавалися до органів соціального забезпечення для спрямування у будинки інвалідів 2 254 особи²¹. Незадовільне виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1953 р. «Про усунення недоліків у працевлаштуванні звільнених за амністією громадян», спонукало Раду міністрів УРСР 6 червня 1953 р. ухвалити однойменну постанову. Уряд УРСР звертав увагу на незадовільну статистику, що спостерігалася у Миколаївській і Волинській областях, де було працевлаштовано лише 55% звільнених за амністією, Ворошиловградській – 58%, Сумській – 62%, Чернігівській – 65%, у Дніпропетровську – 58%, Одесі – 66%²².

Органи соціального забезпечення відмовляли у прийомі затриманих з низки причин, основними з яких стали відсутність місць у будинках інвалідів і відсутність документів у затриманих за бродяжництво. Більш того, навіть зі спрямованих вказаними органами за перше півріччя 1953 р. 2 254 особи, фактично було влаштовано лише 489 осіб. У Полтавській області в першому кварталі було затримано за жебрацтво 125 осіб, у другому кварталі – вже 214, жоден з яких не був влаштований органами соціального забезпечення й опіки. У Сталінській області за перше півріччя 1953 р. було затримано за жебрацтво 908 осіб, спрямовано у відповідні органи – 315, а влаштовано з них лише 76²³.

Амністовані стали непідйомним тягарем для системи соціального забезпечення, адже вже у 1951 р. Міністерство соціального забезпечення офіційно відмовлялося приймати до будинків інвалідів затриманих за бродяжництво та

¹⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 3111. Акр. 92.

¹⁸ Ibid. Арк. 107.

¹⁹ Бажан О. Реабілітація жертв сталінських репресій... С. 28.

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 3111. Акр. 106, 114.

²¹ Ibid. Арк. 116.

²² Бажан О. «Холодне українське літо 1953 року»... С. 301-309.

²³ Ibid. Арк. 117.

жебракство, оскільки більшість з них не мала документів, не мала реєстрації в органах соціального забезпечення, частина з них не були мешканцями УРСР і рекомендувало органам Міністерства внутрішніх справ спрямовувати таких осіб за місцем постійного проживання. Проте більшість затриманих, за даними МВС УРСР, такого місця і не мала.

Нова хвиля людей, які потребували соціального забезпечення, викликала ще більші проблеми, хоча й мережа відповідних закладів поступово розширювалася. Як вже зазначалося вище, план розгортання мережі будинків інвалідів був недовиконаний на 14 установ (у жовтні 1953 р. функціонувало лише 139 зі 155 планованих), мережа місць недовиконувалась на 2053 одиниці (16 677 замість 18 730). Лише в обласних відділах соціального забезпечення у другій половині 1953 р. стояло на черзі на спрямування у будинки інвалідів для дорослих 1 633 особи²⁴. А виходячи із зазначеної інформації про кількість незареєстрованих нужденних цю цифру не можна вважати повною. В умовах дефіциту робочої сили, особливо чоловічої, значна частина амністованих знаходила свій шлях у житті. Якраз особи, які потребували соціального забезпечення, піддалися найбільшим випробуванням і часто ставали на шлях бродяжництва та жебракування²⁵, оскільки і до цього правцелаштування серед інвалідів було далеким від 100%.

Слід зазначити, що амністія березня 1953 р. була не єдиною у післявоєнні роки. Такі заходи проводилися як до неї, наприклад, 30 грудня 1944 р. виданий Указ «Про надання амністії особам, які самовільно покинули підприємства воєнної промисловості, але добровільно повернулися...», Указ від 7 липня 1945 р. «Про амністію у зв'язку з перемогою над нацистською Німеччиною», так і після – згідно Указів «Про порядок дострокового звільнення від покарання засуджених за злочини, здійснені у віці до 18 років»; від 14 липня 1954 р. «Про застосування умовно-дострокового звільнення з місць ув'язнення»²⁶, якщо розглядати період першої половини 1950-х рр. Проте саме амністія березня 1953 р. стала найбільш масовою і найбільш соціально резонансною та неоднозначною за час існування СРСР, вона призвела до появи нових форм соціальних конфліктів і конфліктної поведінки, накладаючись на негативні суспільні процеси післявоєнного суспільства. Саме вона знайшла відображення у літературі, кіно, фольклорі тощо. Слід відзначити, що певний негативний вплив беріївської амністії був обумовлений і тими процесами, які відбувалися в ГУЛАГу на початку 50-х рр. ХХ ст., а саме хвилями масових протестів і бунтів, що охопили систему у цей час. Новий значний етап постсталінської амністії був безпосередньо пов'язаний з процесом десталінізації, його початок припав на 1955-1956 рр.

Таким чином, історичні джерела свідчать про те, що одномоментна масштабна амністія березня 1953 р. виявилася невиваженим і несподіваним кроком політичної верхівки, продиктованим, насамперед, певними політичними мотивами. Не дивлячись на те, що економіка країни потребувала робочої сили у повоєнний період, одночасне звільнення сотень тисяч осіб стало викликом для всіх систем держави. Не винятком стала й система соціального забезпечення, яка не впоралася з таким напливом громадян, які потребували її уваги. До того ж, значні

²⁴ ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 3111. Акр. 121.

²⁵ Повоєнна Україна: нариси соціальної історії... Ч. 3. С. 206-208.

²⁶ Бажан О. Реабілітація жертв сталінських репресій... С. 28; Бажан О.Г. Реабілітаційні процеси в Україні в 50-х – початку 60-х років ХХ ст....

проблеми спостерігалися із влаштуванням інвалідів і до амністії, проводилося системне розширення мережі закладів по утриманню інвалідів, проте, навіть планові показники не виконувалися. Нові потреби суспільства виявилось неможливим виконати у короткочасний термін.

В амністованих часто були відсутніми необхідні документи, реєстрація в органах соціального забезпечення, прописка у населених пунктах УРСР. Наслідком цього стало посилення таких негативних суспільних явищ, як бродяжництво, жебрацтво, різноманітні прояви злочинності та девіантної поведінки, що не кращим чином позначалося на соціально-політичному стані держави. Амністія фактично викликала значну соціальну кризу (або, принаймні, посилення поствоєнної суспільної кризи), яка виявилася у втраті керованості певними суспільними процесами, на подолання котрої пішло декілька років. Наявність таких проблем вказує на те, що суспільство УРСР часів пізнього сталінізму та початку десталінізації було далеким від подолання значних негативних явищ і було явно неідеальним, післявоєнна відбудова соціальної сфери на той час ще не була завершена, система соціального забезпечення ще не відповідала потребам суспільства. Хвилі протестів і повстань, що охопили й сам ГУЛАГ, демонстрували, що у радянському суспільстві назрівали значні зміни, які мали і свій негативний бік. Вважаємо, що у цілому амністія березня 1953 р. мала негативні для радянського режиму соціальні та морально-політичні наслідки й у підсумку сприяла лібералізації суспільства. У перспективах подальших досліджень є аналіз впливу амністій у радянський період на соціально-політичний стан країни у різні періоди розвитку держави.

REFERENCES

- Bazhan, O.H.** (2004). Reabilitatsiini protsesy v Ukraini v 50-kh – pochatku 60-kh rokiv XX st. [Rehabilitation processes in Ukraine in the 50's – early 60's of the XX century]. *Istoriia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty*, 25, 421-436 [in Ukrainian].
- Bazhan, O.** (2009). «Kholodne ukraïnske lito 1953 roku» (provedennia amnistii 1953 roku v Ukrainiskii RSR: perebih, masshtaby, naslidky) [«Cold Ukrainian Summer of 1953» (amnesty of 1953 in the Ukrainian SSR: course, scale, consequences)]. *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka*, 15, Vol. 1, 301-309 [in Ukrainian].
- Bazhan, O.** (2015). Reabilitatsiia zhertv stalinskykh represii v Ukrainiskii RSR u druhii polovyni 1950 – na pochatku 1960-kh rokiv: sotsialno-pravovyi aspekt [Rehabilitation of victims of Stalinist repressions in the Ukrainian SSR in the second half of 1950 – early 1960s: socio-legal aspect]. *Eminak*, 1-2, 26-37 [in Ukrainian].
- Bazhan, O.** (2015). Ukrainyskyi sotsium v umovakh tymchasovoi liberalizatsii radianskoho suspilstva v 1953-1964 rokakh [Ukrainian society in terms of temporary liberalization of Soviet society in 1953-1964]. In **Danylenko V.M. & Laas, N.O.** (Eds.). *Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 137-180 [in Ukrainian].
- Baran, V.K.** (1996). *Ukraina 1950-1960-kh rr.: evoliutsiia totalitarnoi systemy* [Ukraine of 1950-1960s: the evolution of the totalitarian system]. Lviv [in Ukrainian].
- Baran, V.K. & Danylenko, V.M.** (1999). *Ukraina v umovakh systemnoi kryzy (1946-1980-i rr.)* [Ukraine in a systemic crisis (1946-1980)]. (Ukraina kriz viky, Vol. 13). Kyiv: Alternatyvy [in Ukrainian].
- Breheda, M.V.** (2009). *Stavlennia naseleння Ukrainiskoi RSR do protsesu destalinizatsii (1953-1964 roky)* [The attitude of the population of the Ukrainian SSR to the process of de-Stalinization (1953-1964)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Mykolaiv [in Ukrainian].
- Danylenko, V.M.** (2010). *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (Druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.)* [Postwar Ukraine: Essays on Social History (second half of the 1940s – mid-1950s)]. Vol. 1, 2. Kyiv: IIU NANU [in Ukrainian].
- Misinkevych, L.** (2009). *Reabilitatsiia zhertv politychnykh represii v Ukraini (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Rehabilitation of victims of political repressions in Ukraine (second half of the XX – early XXI century)]. Kyiv-Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Shvydkyi, V.P.** (2007). Brodiazhnytstvo i zhebratstvo yak elementy sotsialnoho zhyttia v Ukraini u per-

shii polovyni 1950-kh rr. [Wandering and begging as elements of social life in Ukraine in the first half of the 1950s]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 149-169 [in Ukrainian].

Shvydkyi, V. (2010). Deviantni proiavy v ukrainskomu povoiennomu suspilstvi [Deviant manifestations in Ukrainian post-war society]. In **Danylenko, V.M.** (Ed.). *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.)*. (Vol. 3, pp. 149-233). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Shvydkyi, V. (2011). Podiia yak faktor vplyvu na povedinku ta svidomist hromadian v Ukraini [Event as a factor influencing the behavior and consciousness of citizens in Ukraine]. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, 16, 83-98 [in Ukrainian].

Andrii Fomin

(Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine)

e-mail: fomin@snu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9565-3706>

Measures of UkrSSR Social Security System to Regulate Situation of Amnestied Disabled People (early 1950s)

The study is relevant because of insufficient coverage in Ukrainian historiography of amnestied disabled people issue, as well as stereotypes in the social and historical memory of the late Stalinism period, the beginning of the Thaw, as a time of social welfare, absence of an abuse of power, corruption, crime, beggary, and vagrancy.

The paper deals with the preconditions, carrying out and social consequences of the large-scale amnesty declared by the Soviet leadership at the initiative of L. Beria (March 1953) after Stalin's death in the context of a general liberalization of the political regime, de-Stalinization, and power struggle, amnesty for the disabled, and UkrSSR social security measures for adaptation of persons with disabilities to the social environment.

The goal of the paper is to disclose the measures of the social security system to regulate the situation of amnestied disabled people in the early 1950s and to determine the ability of the system to solve the problem. Accordingly, the objectives of the study are to analyze the social and scientific relevance of the study, the preconditions, the principles of amnesty in March 1953, measures aimed at resolving the situation of socially vulnerable groups in UkrSSR who were released after the declaration of the amnesty, and analysis of the effectiveness of government actions to solve the issue.

The information about the categories of Gulag prisoners who were amnestied and the number of people who arrived in UkrSSR after the amnesty is given. Measures taken to provide assistance, resumption of social payments, adaptation, rehabilitation, and socialization of disabled people under amnesty are analyzed. The facts of vagrancy and begging in the specified period are studied. It is found out that the social security system of UkrSSR was not ready to solve new tasks, did not have a sufficient network of institutions and resources and failed to provide amnestied disabled people with the most necessary things in a short time. The society of that time faced a social crisis, one of the indicators of which was the social vulnerability of rehabilitated disabled people.

Prospects for further research are to analyze the impact of further amnesties on the social and political situation in the country and the state of certain social groups during the Khrushchev Thaw.

Keywords: de-Stalinization, amnesty, invalids, Gulag, begging, liberalization, social security, pensioning, adaptation, postwar period